

سازشناسی کاربردی

• سازهای موسیقی کلاسیک ایران

تألیف: مجید کولیوند

www.ketab.ir

سازشناسی کاربردی:
سازهای موسیقی کلاسیک ایران

مجید کولیوند

ویرایش صوری و زبانی: فرید فرآورده

طراحی گرافیک کتاب و جلد: فرید فرآورده و سیا عربشاهی

ترسیم تصویر سازها: هنگامه رضایی و لیلا کرلیوند

نُت نگاری: هیلا فیض پور

آماده سازی: نای ونی

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: شرکت چاپ و انتشارات

سرشناسه: کولیوند، مجید، ۱۳۶۰.

عنوان و نام پدیدآور: سازشناسی کاربردی: سازهای کلاسیک ایران/

مجید کولیوند؛ ویرایش: فرید فرآورده.

مشخصات نشر: تهران: نای ونی، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۱۶۸ ص.

شابک: 6-950677-622-978

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتاب نامه: ص. ۱۴۹ تا ۱۵۲.

عنوان دیگر: سازهای موسیقی کلاسیک ایران.

موضوع: سازهای ایرانی

Musical Instruments - Iran - موضوع

موضوع: موسیقی ایرانی - پارتیسیون

Music, Iranian - Scores and Parts - موضوع

رده بندی کنگره: ML539

رده بندی دیویی: ۷۸۹/۴

شماره کتاب شناسی ملی: ۶۰۸۷۷۶۶

تهران، خیابان انقلاب، مقابل دانشگاه تهران

مجمع فروزنده، طبقه اول، شماره ۴۰۹

تلفن: ۶۶۴۹۳۲۷۸، ۶۶۴۶۷۱۴۰

تمامی حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به نشر نای ونی است.

هرگونه تکثیر و تولید (کلی و جزئی) به هر صورت

(چاپ، فتوکپی، صوتی، تصویری و الکترونیکی یا دیجیتال)

بدون مجوز کتبی ناشر، ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

فروشگاه اینترنتی: www.nayoney.com

نی

جنس

شکل ظاهری

انواع نی

نام‌گذاری نی‌ها

پراکارب‌ترین نی‌ها

شیوه نواختن نی

نت‌نویسی

نی‌های انتقالی

وسعت صوتی

گستره صوتی

مناطق صوتی مختلف و رنگ صدادهی آن‌ها

انگشت‌گذاری

انتخاب مایه (نِی محوری) برای اجرای دستگاه‌های ایرانی

قابلیت‌های اجرایی نی

سنتور

جنس

شکل ظاهری

انواع سنتور

نام‌گذاری سنتور

نام سنتورهای مختلف

۲۱	شیوه نواختن سنتور
	نت‌نویسی
	وسعت صوتی
	گستره صوتی
	مناطق مختلف صوتی و جنس صدادهی آن‌ها
۲۳	انتخاب مایه (تن محوری) برای اجرای دستگاه‌های ایرانی
	کوک سنتور
۲۶	قابلیت‌های اجرایی سنتور
۳۶	سنتورهای دیگر

قانون

۳۷	جنس
۳۹	شکل ظاهری
	مضارب
۴۰	انواع قانون
	پرده‌کردان
	شیوه نواختن قانون
۴۱	انگشت‌گذاری
	نت‌نویسی
	وسعت صوتی
۴۲	گستره صوتی
	مناطق صوتی مختلف و جنس صدادهی آن‌ها
	انتخاب مایه (تن محوری) برای اجرای دستگاه‌های ایرانی
	کوک قانون
۴۳	قابلیت‌های اجرایی قانون

نار

۵۱	جنس
۵۳	شکل ظاهری

۵۳	مضارب
۵۴	انواع تار
	شیوه نواختن تار
	نت نویسی
	وسعت صوتی
	گستره صوتی
۵۵	مناطق صوتی مختلف و جنس صدادهی آن‌ها
	کوک تار
۶۰	قابلیت‌های اجرایی مختص تار

سه تار

۶۵	جنس
	شکل ظاهری
	انواع سه تار
۶۶	شیوه نواختن سه تار
	نت نویسی
	وسعت صوتی
	گستره صوتی
۶۷	مناطق صوتی مختلف و جنس صدادهی آن‌ها
	کوک سه تار
۷۲	قابلیت‌های اجرایی مختص سه تار

مشترکات تار و سه تار

۷۵	قابلیت‌های اجرایی مشترک بین سازهای تار و سه تار
----	---

عود

۸۷	جنس
	شکل ظاهری
	انواع عود
۸۸	نام‌گذاری عودها

۸۸

شیوه نواختن عود

نت‌نویسی

وسعت صوتی

۸۹

گستره صوتی

مناطق صوتی مختلف، جنس سیم‌ها، و رنگ صدایی آن‌ها

انگشت‌گذاری

انتخاب مایه (تن محوری) برای اجرای دستگاه‌های ایرانی

۹۰

کوک عود

قابلیت‌های اجرایی عود

۹۱

بخش دوم: زه‌صداها | سازهای زهی آرشه‌ای

۱۰۱

کمانچه

۱۰۳

جنس

شکل ظاهری

۱۰۴

انواع کمانچه

شیوه نواختن کمانچه

نت‌نویسی

وسعت صوتی

۱۰۵

گستره صوتی

مناطق مختلف صوتی و جنس صدادهی آن‌ها

انتخاب مایه (تن محوری) برای اجرای دستگاه‌های ایرانی

کوک کمانچه

۱۰۹

قیچک

۱۱۰

جنس

انواع قیچک

نام‌گذاری قیچک‌ها

۱۱۲

شیوه نواختن قیچک

۱۱۳

قیچک (سوپرانو)

۱۱۳	شکل ظاهری
	نت‌نویسی
۱۱۴	وسعت صوتی
	گستره صوتی
	کوک قیچک (سوپرانو)
۱۱۵	قیچک آلتو
	شکل ظاهری
	نت‌نویسی
۱۱۶	وسعت صوتی
	گستره صوتی
	مناطق صوتی مختلف و جنس صدادهی آن‌ها
	کوک قیچک آلتو
۱۱۷	قیچک باس
	شکل ظاهری
۱۱۸	نت‌نویسی
	وسعت صوتی
	گستره صوتی
	کوک قیچک باس
۱۱۹	مشترکات گمانچه و قیچک
۱۲۱	قابلیت‌های اجرایی مشترک بین سازهای زهی-آرشه‌ای
۱۲۹	بخش سوم: پوست‌صداها سازهای کوبه‌ای
۱۳۱	تنبک
۱۳۳	جنس
	شکل ظاهری
	انواع تنبک
	شیوه نواختن تنبک
۱۳۴	نت‌نویسی

پیش‌گفتار

پس از ورود سازهای غربی به ایران و بعد از آن که نوازندگان ایرانی مهارت‌های اجرایی را کسب کردند، در جامعه موسیقی این تصوّر به وجود آمد که سازهای ایرانی قابلیت و امکانات اجرایی چندانی ندارند، به طوری که در کتاب سرگذشت موسیقی ایران، نوشته روح‌الله خالقی، چنین آمده است: «از آن جاکه ویلن سازی کوچک‌تر و از لحاظ حمل و نقل راحت‌تر و از جهت صورت ظاهراً قشنگ‌تر بود، به تدریج جای کمانچه را در ایران گرفت، به طوری که دیگر حالا کسی کمانچه نمی‌کشد. طبیعی است [که] همیشه ساز کامل جای ساز ناقص را می‌گیرد، چنان که فلوت جای نی را گرفت و آبا به عوض سُرنا نواخته می‌شود.» این دیدگاه در گذر زمان تغییر کرد و به سازهای ایرانی بهای بیش‌تری داده شد و این تفکر رشد کرد که هر ساز محدودیت‌ها و قابلیت‌هایی دارد و نوازندگان و آهنگسازان آن با اشراف به نقاط قوت و ضعف هر سازی صدای دلخواه‌شان را از آن استخراج می‌کنند. در نتیجه این تفکر نگارش کتاب سازشناسی برای موسیقیدانان ایرانی ضروری شد.

در گذشته استادانی چون محمدتقی مسعودیه، پرویز منصوری، محمدرضا درویشی و ارفع اطرائی کتاب‌هایی در این موضوع نگاشته‌اند و هر یک از این کتاب‌ها به نوبه خود اثر ارزش‌مندی محسوب می‌شود. اما دو دلیل اصلی نگارش این کتاب به تالیف کتاب سازشناسی جدیدی سوق داد. نخست آن که در کتاب‌های سازشناسی موجود بیش‌تر به سازهای محلی پرداخته شده و درباره سازهای کلاسیک ایران توضیح مختصری داده شده است، و دوم در کتاب‌هایی که سازهای موسیقی کلاسیک ایران تشریح شده، به جزئیات تکنیکال و صدادهی سازها پرداخته نشده است و در این کتاب‌ها نیاز آهنگسازان به دانستن توانایی‌ها، محدودیت‌ها و همچنین علامت‌های مختلف برای اجرای تکنیک‌های متنوع برآورده نمی‌شود.

تمرکز کتاب پیش‌رو بر توضیح ویژگی‌ها، توانایی‌ها، قابلیت‌های اجرایی و محدودیت‌های هر یک از سازهای موسیقی کلاسیک ایران است، به نحوی که آهنگسازان و نوازندگان را قادر سازد تا با آگاهی یافتن از توانایی‌های حقیقی هر ساز و امکانات اجرایی آن به ساخت و اجرای قطعات خود بپردازند.

طبیعتاً برخی از نوازندگان حرفه‌ای، توانایی اجرای تکنیک‌های منحصربه‌فردی را دارند، اما آن‌چه در این کتاب بررسی شده است، تکنیک‌های رایج و فراگیری است که اغلب نوازندگان از آن‌ها استفاده می‌کنند. در نگارش این کتاب ابتدا سازها به چهار خانواده مختلف دسته‌بندی و هر یک به تفکیک بررسی شدند. در آغاز معرفی و بررسی هر ساز، اطلاعات موجود و دانستنی‌های رایج آن نگاشته شد و پس از آن به موارد تکمیلی منطبق با تحقیقات پرداخته شد تا کلیتی چشمگیر شکل بگیرد. سپس اطلاعات

ساز مورد نظر با چند تن از متخصصان آن ساز بررسی شد تا نتیجه نهایی با کمترین خطا ارائه شود. یکی از مشکلات بزرگ در نگارش این کتاب یکسان نبودن شیوه علامت گذاری یا نگارش تکنیک های خاص هر ساز بود. در نتیجه نگارنده علامت ها را برای انسجام و یکدستی بیش تر بر اساس معیارهای بین المللی نام گذاری و رایج ترین علامت های به کار رفته در بین نوازندگان انتخاب کرده است. ناهماهنگی در شیوه های نوازندگی و کوک، در بین معدود نوازندگان انواع قیچک و همچنین موجود نبودن کتاب یا اثری درباره این سازها، چالش بزرگی را برای نگارنده ایجاد کرد که در نهایت با هم فکری و همکاری دوستان سعی بر فائق آمدن بر این چالش و ارائه مطالبی یک دست شد.

ساز کمانچه را در تصویر رایج انتقالی می دانند و تمامی نُت های موجود در کتاب ها نیز با این تصور نگاشته شده است. اما در این کتاب در تحلیل کاملاً متفاوتی، این ساز غیرانتقالی دانسته شده و در آن تمامی نُت های برگرفته از کتاب های آموزشی بر این اساس تغییر یافته است.

بر خود لازم می دانم از استاد شریف لطفی که ایده و ضرورت نگارش کتاب سازشناسی ایرانی را در کلاس های خود مطرح کردند و در تمامی مراحل نگارش کتاب، با راهنمایی های خود این مسیر را بر من هموار کردند، نهایت تشکر و قدردانی خود را ابراز کنم. همچنین از توجّه استاد فرهاد فخرالدینی در تصحیح بخش هایی از کتاب و تشویق به چاپ آن، کمال تشکر را دارم. در پایان از دوستان بزرگواری که با صبر و شکیبایی مرا یاری کردند، با ذکر نام و ساز تخصصی شان تشکر و قدردانی می کنم.

سعید دولت زارعی و محمّد مهربان	نی
افشار سجّادی فر	سنتور
فریده رضایی و صدا سدیفی	قانون
هیلا فیض پور، عرفان خالدی و ایرج دشتی زاده	تار
جعفر صالحی و حامد زند کریمخانی	سه تار
مریم خدا بخش	عود
علیرضا دریایی و شیمّا شاه محمّدی	کمانچه
رضا آباپی	قیچک
آزاده شمس و شیمّا شاه محمّدی	قیچک آلتو
مهدی بصیرت و ابراهیم قاندی	قیچک باس
بهتاش ابوالقاسم و حامد زند کریمخانی	تَبک
امین هنرجو، عسل ملک زاده و حامد زند کریمخانی	دف